

Tibyânü Vesâil'e Göre Celvetîlik

PROF. DR. YAKUP ÇİÇEK

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu tebliğ üç ana başlık altında hazırlanmıştır:

- A) Haririzâde Muhammed Kemaleddin Efendinin Hayatı
- B) Tibyânü Vesâil'i'l-Hakâik
- C) Tibyan'daki "el-Celvetiyye" Bilgilerinin Türkçe Özeti

A. HARİRİZÂDE MUHAMMED KEMALEDDİN EFENDİ

XIX. asırda Osmanlı Devleti, kendisini tarih sahnesine çıkaran maddî ve manevî dayanaklardan uzaklaşmış; askerî, siyasî, ilmî, ictimai, iktisadî ve hukukî sistemleri, düzenli seyrini büyük ölçüde kaybetmişti.

İmparatorluğun çeşitli din, milliyet ve mezhebe mensup unsurları, muhtelif tesirler sebebiyle devletten ayrılmak temayülüne kapılmışlardı.¹ Ayrıca muhtariyet ve istiklâl isteyen hareketler de hız kazanmıştı.²

Eğitim düzeni ve medreseler, eskisi gibi yol gösterici ve yön verici kafalar yetiştiremez hale gelmiş,³ tekkeler de eriyen diğer müesseseler gibi inkızaza yüz tutmuş, eski seviyelerini belli ölçüde kaybetmişlerdi.⁴

İşte Harîrîzâde, böylesi bir ortamda İstanbul'da doğmuş, orada yaşamış ve kıymetli eserler ve hizmetler vererek orada ahirete irtihal eylemiştir.

1. Hayatı

Tasavvuf tarihimizin meşhur eseri, Tibyânü Vesail'in müellifi Harîrîzade, XIX. asrın ikinci yarısında yaşamış mutasavvıflardandır. Cemaziyelâhir 1267/Mart 1850 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir.⁵ Bildirdiğine göre, babasının Kemâleddin

Muhammet adını verdiği Harîrîzâde'nin tam künyesi, Kemâleddin Muhammed Harîrîzâde b. Seyyid Şeyh Abdurrahman b. Seyyid İbrâhim el-Halebî'dir.⁶

Müellif, daha çok Harîrîzâde ve Harîrîzâde Kemâleddin adını kullandığı gibi, ondan bahseden kaynaklarda da adı bu şekilde geçmektedir.⁷

Halep'te bulunan ve Harîrîzâdeler diye mâruf sülâleden olup Şeyh Ahmed er-Rifâî (v.578/1182)'in neslindedir.⁸

Bu sülâlenin, "ipekle ilgili, ipekten yapılmış; ipek gibi yumuşak" manalarına gelen Harîrî lakabıyla anılması, Şeyh Ahmed er-Rifâî'nin torunu Şeyh Seyyid Burhaneddin Ebu'l-Hasan Ali (v. 645/1247) ile başlar.⁹

Onun bu lakabla anılması hususunda bir kaç rivâyet bulunmaktadır:

1. Küçük yaşta babasını kaybeden Ebu'l-Hasan Ali'ye amcası ipek dokuma sanatını öğretmişti. Daha sonra hapse düşen Ali, yanındakilere imamlık etmiş, onları bilgilendirmiş ve cemaati kendisine mürid olmuştu. Onların kullanmasıyla Harîrî ismi şöhret bulmuştur.¹⁰

2. İbn Kesîr'in kaydettiğine göre, Şeyh Ebu'l-Hasan Şam'da bulunduğu sürece ipek dokumacılığı ile meşgul olmuş; aynı işi yapan meslekdaşları onu bu adla anmışlar, hatta onun için bir zaviye de inşa etmişlerdi.¹¹

3. Müellifin bildirdiğine göre, Şeyh Ebu'l-Hasan'ın ipek dokuma sanatı olmayıp, o işle uğraşan bir arkadaşı vardı. Bir gün ondan, dinî alanda hizmette bulunmasını istemiş, o da, işiyle meşgul olmak zorunda olduğunu ileri sürerek, tebliğ ve irşad hafife almıştı. Bunun üzerine Şeyh, hemen parmağı ile örme âletlerine işâret etmiş ve âletler kendiliğinden çalışmaya başlamışlardı. Bundan dolayı Şeyh Harîrî diye meşhur olmuştur.¹²

4. Harîrhizâde'nin babasından naklettiğine göre, Şeyh Ebu'l-Hasan'ın bir kerâmeti olarak saman ipek olmuş, bu sebeble ona Harîrî denmiştir.¹³

Kaydedilen rivâyetlerin her birinin mümkün olması yanında, Harîrîzâde aralarında bir tercih beyanında bulunmamıştır.

Müellifin, amcazâdesi Şeyh Ahmed el-Harîrî'den aldığı bir icâzetnâmede nesep ve tarîkat silsilelerini şu şekilde verilmektedir:

1. Harîrîzâde Kemâleddîn Efendi,
2. Şeyh Seyyid Ahmed b. Ömer (Aynı zamanda aynı tarîkatın icâzetini babası Şeyh Abdurrahman'dan da almıştır),
3. Şeyh Seyyid Hasan, babası,
4. Şeyh Seyyid Muhammed, babası,
5. Şeyh Seyyid Ebû Bekr, babası,
6. Şeyh Seyyid Muhammed, amcası,
7. Şeyh Seyyid Musâ, kardeşi,
8. Şeyh Seyyid Ahmed, babası,
9. Şeyh Seyyid Abdulbasît, babası,
10. Şeyh Seyyid Mahfûz, babası,
11. Şeyh Seyyid Sevvân, babası,
12. Şeyh Seyyid Abdulbasît, babası,

13. Şeyh Seyyid Abduddâim, babası,
14. Şeyh Seyyid İbrâhim, babası,
15. Şeyh Seyyid Ebû Bekr, babası,
16. Şeyh Seyyid Reslân, babası,
17. Şeyh Seyyid Mansûr, babası,
18. Şeyh Seyyid İbrâhim babası,
19. Şeyh Seyyid Ali, babası,
20. Şeyh Seyyid Muhammed, babası,
21. Şeyh Seyyid Mikvâr, babası,
22. Şeyh Seyyid Hasan, babası,
23. Şeyh Seyyid Hamîs, babası,
24. Şeyh Seyyid Sa'd, babası,
25. Şeyh Seyyid Abdulmu'izz, babası,
26. Şeyh Seyyid Davûd, babası,
27. Şeyh Seyyid Muhyiddîn, babası,
28. Şeyh Seyyid Yahyâ, babası,
29. Şeyh Seyyid Muhammed, babası,
30. Şeyh Seyyid Burhâneddin Ebu'l-Hasan Ali, dedesi,
31. Şeyh Seyyid Ahmed er-Rifâ'î.¹⁴

Harîrîzâde'nin babası Şeyh Abdurrahman da, meşâyihen bir zât idi. Oğlu Harîrîzâde'ye Rifa'iyye'den Harîriyye ve Halvetiyye'den Bekriyye tarîkatlarının hırkasını giydirdiğini,¹⁵ ayrıca kendisinin Hafheviyye tarîkatındaki makamının zikir telkin etme seviyesinde bulunduğunu ve Harîrîzâde'nin bu tarîkatı da babasından aldığını görmekteyiz.¹⁶

1284/1867'de babası öldüğü zaman, henüz on yedi yaşlarında bulunan Harîrîzâde, onun vefatını müteakib bir müddet ticaretle uğraştı ise de, tekrar ilme yönelmiştir.¹⁷ Babasının vefatı, onun ilim tahsiline devamını ve çok sayıda eser verme azmini engellememişti. Zaten ilim sahibi olmak, her türlü zorluğu göğüslemeyi de göze alarak verilen kesin bir kararın sonucudur.

Harîrîzâde'nin bir takım seyâhatları da olmuştur. Kısa süreli olan bu seyâhatlarının, tasavvuf ve dinî bilgisini artırmak ve bazı meşâyihle görüşmek gâyesine bağlı olduğunu tahmin etmek zor değildir. Çünkü aldığı tarîkatlerin bir kısmını bu esnâda almış veya hırkalarını giymiştir.

Receb 1286/1869 tarihinde akrabalarını ziyaret için Halep'e gitmiş, orada dört ay kadar kaldıktan sonra İstanbul'a dönmüştür.¹⁸

1289/1872'de İstanbul'da görüştüğü Şeyh Seyyid Muhammed Nûru'l-'Arabî el-Hüseynî'yi ziyaret için, bir yıl sonra 1290/1873'de Üsküb'e gitmiştir. Bu yolculuğu esnasında Selânik'e uğrayarak, orada bulunan Şeyh Ali Rızâ Efendi ve Şeyh Edîb Sâlih Lutfî Efendilerle görüşmüştür.¹⁹

Aradan bir yıl geçtikten sonra, evliyâyı ziyaret için 1291/1874 tarihinde Mısır'a,²⁰ ertesi sene de aynı maksadla 1292/1875'de Edirne'ye gitmiştir.²¹

Otuz iki yıllık kısa ömrünü, seyahatları hariç tutulursa, İstanbul'da geçirdiğini söyleyebiliriz.

Valide Sultan Türbesi ve Yeni Camii

2. Tahsili

Harîrîzâde'nin tahsil hayatı da İstanbul'da geçmiştir. Beş yaşına gelince, ilim tahsiline başladığını, Hâfız Osman Efendi'den bir müddet Kur'ân-ı Kerîm okuduğunu bizzat kendisi anlatmaktadır.

Bu şekilde başlayan tahsil hayatı, rüşdiyede devam etmiştir. Orada sarf, nahiv, mantık ve âdâb gibi mukaddemât ilimlerini, iki kardeş olan Ali ve Mevlâ Emîn Ankaravî Efendiler'den okumuştur.²²

Bundan sonra Hadîs alimlerinden Allâme Şakir Efendi'nin Sahîh-i Buhârî derslerine devam etmiştir.²³

1286/1869'da Halep yolculuğundan Şeyh Abdüllatîf el-Buhârî ile İstanbul'a avdet etmişti. Bu zattan, evinde misafir kaldığı sürece Hanefî Fıkıhı'na dair bazı metinler ve müselsel²⁴ hadîsler okumaya gayret göstermiştir.²⁵

Şeyh Kâsım el-Mağribî (v.1298/1880)'nin Câmî'u's-Sahîh derslerine devam etmiş, Allâme İbn 'Akile el-Mekkî'nin Müselselât'ını da ondan okumuştur.²⁶

Hayatını tanıtmaya çalıştığımız müellifin, derinleşip meşhur olduğu saha her ne kadar tasavvuf ise de, Fıkıh ve Hadîs ilimlerini de tahsil ettiğini görüyoruz.

Fıkıh tahsili konusunda bizzat şunları söylemektedir: Fıkıh ilmini, Allâme Kâdî Fehhâme Şeyh Abdüllatîf Ömer el-Buhârî el-Halebî el-Hanefî el-Ezherî'den tahsil ettim. O da, aynı ilmi Şeyh İsmâil el-Halebî el-Hanefî'den almıştır. Müellif bundan sonra, hocasından İmam-ı A'am'a kadar olan silsileyi saymaktadır.²⁷

Aynı mevzudaki ikinci senedde, Mısır müftüsü Seyyid Şerif Muhammed el-Harîrî'den Resûlullah'a kadar olan silsile verilmiştir.²⁸

Müellifin üçüncü olarak verdiği diğer bir senedde ise, fıkıh silsilesinin yanında, başta kütübü's-sitte olmak üzere hadîs kıraatı senedleri de kaydedilmiştir.²⁹

Tasavvuf ilim ve hayatında silsilenin mevzubahs olduğu bilinmektedir. Aynı durum diğer dinî ilimler için de söz konusudur. Bu durumun bir asır önce yaşayan müellifimizin zamanında da devam etmekte olduğunu, tahsil ettiği dinî ilimlere dâir verdiği silsileler göstermektedir.³⁰

İlim tahsiliyle meşgul olduğu devrede Haririzade, Rifâ'iyye ve Halvetiyye tarikatlarını almış, yine bu sırada Hizbu'l-bahr'ı serhetmiş ve ona Ziyâ'u'l-bedr ismini vermiştir.³¹ Babası vefat ettiğinde on yedi yaşında olduğuna göre, adı geçen şerhi yazdığına ve tarikatları aldığına ancak on beş yaşlarında bulunuyordu demektir.

Tasavvuf ilmini kendisinden tahsil ettiği Şeyh Seyyid Muhammed Nuru'l-'Arabî ile karşılaşmasını, Allah'ın bir lütfu olarak nitelendiren Harîrîzâde,³² Nûru'l-'Arabî 1289/1872'de İstanbul'a geldiğinde, onu Boyacı köyündeki yalısında misafir etmiş ve ona biat etmiştir. Bu zattan, İbn Fâriz, (v.576/1180)'in Kasîdetü't-Tâiyye'sini,³³ Şeyhu'l-Ekber Muhyiddin b. 'Arabi (v.638/1240)'nin Risâletü'l-ehadiyye'sini³⁴ ve Fususu'l-hikem'ini³⁵ okumuş ve melâmî hilâfetnâmesi almıştır.³⁶

1290/1873 tarihinde, Üsküb'de bulunan Şeyh Muhammed Nûru'l 'Arabî'yi ziyaretten dönerken Selânik'te Şeyh Ali Rıza Efendi (v.1295/1878)'den Ramazanıyye ve Şeyh Edîb Lütfi Efendi'den de Sinâniyye hilâfeti almıştır.³⁷

Harîrîzâde'nin, mühim eserleri tedkik maksadıyla bir ara Fatih Câmii dahilinde bulunan kütüphanenin hâfız-ı kütüplüğündeki vazifesi hariç tutulursa, resmî bir görevi olmadığını, kısa ömrü boyunca tahsil-i ilim ve te'lif ile meşgul olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim hayatını anlatırken kullandığı; Bu kitap (Tıbyân) kırkıbirinci eserimdir. Şimdi İstanbul'da bulunmakta, ilim tahsili, tasavvufî eserler müzakeresi ve lâıyk olmadığım halde tarîkat vermekle meşgul olmaktadır. Aynı zamanda maîşet teminiyle de iştiğal ediyorum. Bedenî bazı rahatsızlıklarla mübtelâyım gibi ifadeleri, resmî görevinin olmadığını, geçimini memuriyet dışı işlerle temin ettiğini göstermektedir.³⁸

Zâhir ve bâtın ulemasına hizmet etmeyi bana nasib kılan yüce Allah, bununla bana nimetini ihsan buyurmuştur, diyerek istifâde ve istifâze edilen ulema ve meşâyih arasında bulunmanın değerine işaret eden Harîrîzâde, hayır ile yâdedilmesine vesîle olan Tıbyân'ın önsözünde, Zâhir ve bâtın ilimlerinde icâzet aldım. İlim meclislerinde yetiştim. Temiz sûfîlerin feyizleriyle gerçek diriliği buldum, demiştir.³⁹

"Hırka-ı Şerîf civârındaki hâne-i âlilerinde mutalaa ve telîf ile meşgul oldukları gibi, müracaât eden tâlib-i râh-i irfânı dahi Rabbânî ma'rifetlerden mahrûm bırakmazlardı".⁴⁰

Tıbyân'ın telîfi esnasında ifade ettiği bedenî rahatsızlıklarının ölümüne sebep olduğu düşünülebilir. Çok verimli, fakat pek kısa denilebilecek ömrünün otuz iki sene olduğu hususunda ittifak vardır.⁴¹

Ölüm tarihi ve yeri hakkında da kaynaklar ittifak etmektedir. Buna göre, 2 Zilka'de Cuma günü 1299/15 Eylül 1882 tarihinde dâr-i fâniden dâr-i cemâle gitmiştir. Nâş-i şerîfleri ihtifâlât-ı lâıyka ile kaldırılarak Eyüb'de Şeyh Hasib Efendi dergâhına nakl

ile, burada makbere-i mahsûsasına vedî'a-i Rahmân kılındı. Kabr-i şerîflerinin üzeri açıktır. Gâyet mükellef mezar taşı vardır. Seng-i mezarında şu kitâbe yazılıdır:

Ni'met-i uhrâ için bu kâinât
Âlem-i ervâha olmuş şâh-râh
Âdem oldur ki bekâ-yı nâm ede
Ömrünü bî-fâide kılmaz tebâh

Şeyh Kemâleddîn Efendi genç iken
Hâsıl etmişti nice feyz-i ilâh
Halvetî vü Celvetîden feyz alıp
Sâha-i ukbâyı kıldı hânkâh

İlm u fazlı rüşdi tâ yevmu'l-kıyâm
Yâd ola devreyledikçe mihr ü mâh
Geldi üçler söyledi târihini
Şeyh Kemâleddîn Efendi göçti vâh.

2 Zilka'de 129942

B- TİBYÂNU VESÂİLİ'L-HAKÂİK

a) Kısaca tavsif

Harîrîzâde'nin Tibyânü Vesail'l-Hakaik fi Beyan-i Selasil't-Taraik adlı yazma eseri üç büyük ciltten meydana gelmektedir. Tek nüsha halinde olup, Süleymaniye kütüphanesinde bulunmaktadır. Fatih kütüphanesine vakfedilmiş, daha sonra mezkûr kütüphaneye getirilmiştir. İbrâhim Ef. kısmı, nu. 430-432'de kayıtlıdır; Şeyh Bekir Sıddîkî tarafından, güzel bir ta'lik yazı ile 1297/1879 tarihinde istinsah edildiği, üçüncü cildin son varakındaki kayıttan anlaşılmaktadır. Kağıt ve yazı ölçüleri 215x144, 164x81 mm., 21 st'tir.

Tibyân, bilhassa tasavvuf tarihi sahasında araştırma yapmak isteyenler için önemli bir kaynak olması sebebiyle, fazla rağbet edilen bir kitaptır. Birinci cildinin yaprakları, özellikle mukaddimenin yer aldığı varaklar biraz eskimiş ve varak kenarlarındaki yazılar kısmen silinmiştir. Ciltleri genel olarak sağlam olup, yazısı okunaklıdır. Orta kalınlıkta saman rengindeki kağıdında siyah, başlıkların yazılmasında ise, kırmızı mürekkebe kullanılmıştır.

I. cild mukaddimeden hatm-i hâcegân'ın sonuna kadar;

II. cild, dâl harfinden Hizbu'd-dâî'nin sonuna kadar;

III. cild, ğayn harfinden Kemâliyye tarikatının sonuna kadar olup, toplam olarak varak sayısı 1016'dır.

Tibyân'da hâkim olan lisan Arapça olmakla birlikte Türkçe ve Farsça metinler de vardır.

Yıpranmaması gâyesiyle alınan bir tedbir olarak çalışmalarda Tibyân'ın asıl nüshasına değil, altı kitap halinde hazırlanmış olan fotokopisine izin verilmektedir. Fotokopisi, aynı ktp., Arşiv nu., 61, fotokopi nu. 119'da bulunmaktadır. Fotokopi güzel hazırlanmış olup çalışmaya müsaittir.

Tibyân'ın birinci cildinin ilk varaklarında, müellifin takdîm yazısından sonra bir mukaddime yer almaktadır. Orada tasavvufun esaslarını teşkil eden dört ana esas, dört ayrı başlık altında verilmiştir. Özellikle bazı âyet ve hadîsler de verilerek, cevher ismiyle açıklanmaya çalışılan bu esaslar hakkında verilen bilgiler önemlidir.

Müellif; te'lif esnasında, istifade ettiği eserlerin isimlerini, yazar adlarını; bazan beraberce, bazan onların birini ve bazan da sadece müellif veya kitabın meşhur adını zikretmiştir. Bu meyânda kaynağı kaydedilmeden verilen bilgiler de vardır.

Mukaddimededen sonra beş ana tarîkat anlatılmıştır. Bu esnada, Resûlullah tarafından dört halîfeden her birine ayrı ayrı zikir telkini yapıldığı ve telkin edilen şekli izâh edilmiştir. Bu bilgiler, tasavvufun İslam'daki yer ve konumunu göstermesi bakımından da ehemmiyetlidir.

Bundan sonra Harîrîzâde, İslam'ın doğuşundan, yaşadığı XIX. asragelinceye kadar kurulmuş olan tarîkatları, hurûfu'l-hecâ denilen alfabetik bir sıra ile verir. Her tarîkatı anlatırken önce, kol bir tarîkat ise hangi tarîkatın şûbesi olduğunu, nisbet edilen şeyhinin tam isim ve künyesini ve çoğunlukla vefat tarihi kaydeder. Varsa mebnâsı yazıldıktan sonra, tarîkat şeyhinin hayatı, tasvufî hayatı, menâkıb, kerâmet ve bazı görüşleri verilir. Tarîkatın sened ismiyle silsilesini de kaydeden müellif, bu arada o tarîkatla ilgili daha geniş malûmatın bulunduğu kaynaklara da genelde işâret eder. Tarikatın şûbelerini de sayan Harîrîzâde, bazan bir şûbenin sadece ismini vermekle yetindiği halde, bazan da izâhat verir veya ayrı bir başlık altında tanıtılacağını kaydeder.

Birden fazla isimle bilinen tarîkatlar, en meşhûr adları geçtiği sırada anlatılmış, diğer isimlerinin geçtiği yerde ise, izâhat verilen harfin ismi kaydedildikten sonra, bu ismiyle onu veren müellifin adı zikredilmiştir.

Ayrıca Tibyân'da vesîle düştükçe çeşitli tasavvufî konularda da kısa veya geniş olarak bilgi verilmiştir.

Tibyân; müellifin telîfinde, kaynak kitaplardan ve bir takım mektûb veya risâlelerden istifade etmesiyle, kaynakları bakımından da ayrı bir özellik arz etmektedir. Muhtevâsı itibârıyla sahasında önemli olduğu hususunda görüşlerin birleştiği bu eserle, onda istinsah edilen risâlelerin unutulmaktan kurtarılıp, konularında ilim dünyasına sunulmuş olmaları da kayda değer ayrı bir önemi haizdir.

Tibyân'ın neşrini, tercüme ve geniş olarak tanıtılmasını konu alan bir çalışma şimdiye kadar yapılmamıştır. İlk tab'i 1919 yılında yapılan İlk Mutasavvıflar isimli eserinde merhûm Fuad Köprülü, Tibyân hakkında şunları söylemiştir: ... üç büyük ciltten mürekebdir. Yüz elli kadar tarîkat-ı sûfiyye pîrlerinin hâl tercemeleri ile kurdukları tarîkatların mâhiyetlerinden bahseden cidden çok kıymetli bir eserdir. Basıldığı takdîrde, tasavvuf tarihi ile uğraşanlar içine aslı bir kaynak vazifesini görebilir.⁴³ Aynı konuda Dr. Mustafa Tahralı Fransızca olarak hazırladığı doktora tezinde görüşünü şöyle açıklar: Tibyân; Kemâleddîn Harîrîzâde tarafından yazılmış bir tarîkatlar ansiklopedisidir. (...) Zannediyoruz ki, tarîkatlar hakkında yazılmış en komple bir eserdir. İtinâlı bir neşre pek lâyıktır.⁴⁴

Külliyeden genel görünüm

Şu ifadelerde Tibyan hakkında dile getirilmiştir:

Tarikatlar hakkında en değerli bir mufassal Arapça üç cild bir eser vardır. Bu eserin yazarı Harîrîzâde Kemâleddîn Efendi, Tibyânu vesâilî'l-hakâik fî beyânı selâsili't-tarâik'tır. Tarikatlar hakkında en geniş malûmat bu eserde mevcuttur. Malesef henüz tercüme edilmemiştir.⁴⁵

Son melâmî pîri Seyyid Muhammed Nûr'un halîfesi olan Harîrîzâde'nin bu eseri (Tibyân) üç cild olup 171 tarîkattan bâhistir. Tasavvuf tarihi ve edebiyatı ile meşgul olanlara kıymettâr bir me'haz olabilir.⁴⁶

Görüldüğü gibi kanaatlar, Tibyân'ın pek değerli ve neşredilmesinin pek faydalı hatta gerekli olduğu konusunda birleşmektedir. İşte bundan dolayı bu kıymetli eseri, Tefsir Anabilim Dalında olmama rağmen tahric ve tahkikli olarak neşre hazırlamaktayım.

D) TİBYAN'DAKİ "CELVETİYYE" NİN ÖZETİ

1. Kısaca Muhteva:

"el-Celvetiyye" tarikatı Tibyan'da I. cild 227b-246b varakları arasında toplam 19 varaktır. Tarafımdan hazırlanan tahkikli ve tahricli metni ise 58 sayfadır.

Kurucusu: Celvetiyye, Bayramiyye'nin bir şubesi olup Şeyh Azîz Mahmud Hüdâyî'ye nisbet edilmiştir.

Mebnâsı: Mebnâsını şu üç esas oluşturur. "Tezkiye, tasfiye ve telciye" (484) Azîz Mahmud Hüdai'nin Hayatı.

Eserleri:

Şeyh İsmail Hakkı Bursevî'nin ***Temamü'l-Feyz*** isimli eserinden nakil (489-523):
Celvetiyye Sülûkü, Zikir Telkini, Hırka Giyme, Tevhid'in Mertebeleri, Şeyhin
Alametleri, Azîz Mahmud Hüdâî'nin ***et-Tarikatü'l-Muhammediyye*** isimli eseri.

2. Ayrıntılı Özet:

“Celvetî” nisbesi ilk olarak Şeyh İbrahim Zâhid Gîlanî'den sadır olmuştur.

Celvetilik, onun zamanında “hilal”, Üftade zamanında “Kamer” ve kutublar kutbu, Rabbani zuhuratın mazharı, zamanının Mehdisi ve asrının ve zamanların mürşidi Şeyh Azîz Mahmud Hüdâyî zamanında da “Bedir Dolunay” olmuştur.

Şeyh Azîz Mahmud Hüdâyî Koçhisar'da 948/1541 yılında doğdu. Orada ilim tahsiline başladı. Sonra İstanbul'a giderek Nâzırzade'ye talebe oldu. Sultan Selim Medresesi, Edirne'ye taşındığında 978/1570'de orada müid asistan oldu.

Mezkur Şeyh, Şam ve Mısır kadılığına getirilince Hüdâyî de ondan ayrılmadı, beraberinde bulundu.

O bölgenin ulemasından ilim tahsil etti ve Demirdaş el-Muhammedî'nin halifelerinden biri olan Şeyh Kerimüddin Halvetî'den Halvetiyye tarikatını aldı.

Sonra 981/1573 senesinde Bursa Ferhadiye medresesine Müderris olarak tayin edildi.

Orada bir gece bir rüya gördü. Bu rüyasında çok salih olarak düşündüğü ve içlerinde ustadı Nazırzade'nin de yer aldığı bir kısım insanları Cehennem ehli olarak gördü. Budan çok etkilendi. O gün hemen malik olduğu mallarını dağıttı ve medresedeki naiblik görevini bıraktı. Üftade diye meşhur olan Şeyh Muhammed Efendi'ye gitti, ondan zikir telkini ve bey'at aldı. Ardından Celvetiyye tarikatına sülûk etti.(984/1576) Bu esnadaki Riyazetine sıkı bir şekilde devam ediyordu.

Şöyle dedi: “Seyri sülûkümün ilk zamanlarında Bursa'da idim. Mahallemizdeki Molla Fenârî Camisinin müezzini vefat etmiş ve üzerinden çok günler geçmişti. Bir gün sabah namazından sonra şeyhime gittim; yolda o merhum müezzine karşılaştım. Yanında tanımadığım başka birisi de vardı. Kar yağıyordu. Kendisine selam verdim, selamımı aldı. Sonra ben yoluma devam ettim.

Sonra bu olayı gidip Şeyhe haber verip “bu, asılsız bir hayal mi yosa bir rüya mıdır?” Diye sordum. Bana dedi ki” Yavrurum, ruhun riyazetle kuvvetlendi; gördüklerin bunun eseridir. Ben riyazet günlerimde pazara girdiğimde çok defa yaşayanlardan daha fazla ölüleri görüyordum. “

Üç senede tarikını tamamladıktan sonra 987/1579'da Bursa'dan irşad maksadıyla çoluk çocuğuyla Seferihisar'a gitti. 988/1580'de Şeyhini ziyaret için Seferihisar'dan Bursa'ya döndü ve merhum Nakibüleşraf Yahya Efendinin evinde kaldı. Aynı yıl Şeyhi vefat edince tekrar Seferihisar'a ve oradan da Asitane'ye yani İstanbul'a gitti. İstanbul'da Merhum Muhammed Şah Fenari'nin Üsküdar'daki evinde kaldı.

Şeyh Müid Dede'nin vefatından sonra Sultan Muhammed Camiinde bir süre vaaz etti, tefsir ve hadis okutmakla meşgul oldu.

Üsküdar'daki Camisinin inşaatı tamamlandıktan sonra, mesafenin uzaklığı sebebiyle Fatih camiindeki görevini bırakıp burada hatib olarak vazife yapmayı tercih etti. Vefat edinceye kadar Üsküdar Mihrimah Camiindeki vaazlarına da ara vermeden devam etti.

Padişah Sultan Ahmed, kendi adıyla anılan "Sultan Ahmed Camisi"ni tamamlayınca, Hüdayı Pazartesi günleri orada da vaaz vermeye başladı. Padişah Sultan Ahmed, ona çok itikad eder ve onun görüşünün dışına çıkmazdı.

Onunla beraber olan bir çok mükâşefeleri ve hikâyeleri anlatılır.

Eserleri:

Birçok eser telif eden Hüdayı'nın şu kitapları meşhurdur: ***Mecâlisü't-Tefsir***, Şeyhi Üftade'den dinlediklerini anlattığı ***Kitabü'l-Vakıat***, ***Divan-i Şiir***, ***Camii'l-fedail***, ***Hulasatü'l-Ahbar***, ***Hayatü'l-Ervah***, ***Habbetü'l-Mahabbe***, ***Miftahü's-Salat***, ***Fethü'l-Bab***, ***Keşfü'l-Kına***, ***et-Tarikatü'l-Muhammediyye***, ***Tarikat-name***, ***Risaletü'l-Cem' ve't-Tefrik...***

Kitabü't-Tecelliyat adlı eserini hayatta iken gizliyordu. Vefatından sonra açılan bu kitabında, latif sırlarını, münif envarını ve kutub olduğuna dair şevahidini açıkladığı görüldü.

1038/1628 senesinde vefat etti ve kendisi için Üsküdar'daki Zaviyesinde hazırlattığı türbesine defnedildi.

Tamamü'l-Feyz:

İsmail Hakkı Bursevi (1138/1725)'nin bu eserinden konu ile ilgili bilgiler verilir. "Celvet", kulun halvetten ilahi sıfatlara bürünerek çıkmasıdır. Yani yaratılıştan gelen itibari sıfatlar elbisesini çıkardıktan sonra hakiki sıfatlar elbisesini giymesidir. Bu nuzüldeki sır, noktanın Resulullah'a işaret olmasıdır. Çünkü o, alemin kutbu ve medar noktasıdır. Onun halveti, Mirac gecesi uruc etmesi ve latif, kesif, ruhani ve cismani bütün kesret bakışlarından gaybubeti ve hali olmasıdır. O gece kademini Arş'ın üzerine koymasından maksat da budur. Buna "külli fena" diye tabir edilen "es-seyrü'l-evvel" denir. Bu "***Lâilâhe illellah***" mertebesidir.

Onun celveti, o noktanın tabii taayyünatın ahkamına nüzul etmesidir. Kevn ve şehadet aleminde zuhur etmesidir. Buna "Beka" diye tabir edilen "es-Seyrü's-Sani" denir. "***Muhammed Resûlullah***" mertebesidir.

Halveti vaizleri vaazlarına "seyr-i evvel"e işaretle hadis-i şerifle başlarlar. Hadis "fark" makamına işaretler. Kur'an ise cem' ve terakki makamına işaretler. Onun için Celveti vaizleri vaazlarına "seyri saniye" işaretle Kur'an ile başlarlar.

Halvetilerin sülükü "Müretteb Esmâ-i Seb'a" ile dir.

Celvetiyye'de Sülük:

Celvetiyye'de seyr-i sülük **zikir ve mücahede** ile olur. Onlar, kâmil muhabbet sahibi bulunur. Çünkü onlar için teferrüc, Allah tecelli ederek ekvandaki hayat sırrının marifetlerini onlara vermesiyle elde edilir..

“Müretteb sülük mü ğayri müretteb sülük mü daha faziletldir?” konusu açıklanır.

Zikir Telkini:

Zikir telkini, telkin edilen mürid için has bir tevfik ve hususi bir inâyettir. Bu inâyet, tarikat için beyin mesabesinde olan halis itikadı doğurur; halis itikad muhabbeti, muhabbet iradeyi ve irade de zikir telkinini iras eder.

Zikir telkini ile ilgili Şeddad b. Evs, Ubade b. Samit ve Abdurrahman b. Avf hadisleri verilir. (s.492)

Sahabe tabiuna, onlar da meşayihe telkin ederek “zikir telkini” muamelesi günümüze kadar gelmiş ve kıyamete kadar da devam edecektir.

Hırka Giyme:

Meşayih hırka giymiş ve giydirmişlerdir. Bu, Nebi (a.s)'in ruhaniyetinden ve velâyet mişkatinden feyz alan meşayihın bir sünnetidir.

Bey'at Etme:

Kadınlar, Nebi (a.s)'in yanına gelip toplandılar ve onunla musafaha ederek muahede yapmak istediler. Fakat Peygamberimiz “ ***Elim yabancı bir kadının eline temas etmez. Fakat bir kadına olan sözüm yüz kadına olan sözüm gibidir.***” buyurdu. Böylece onlarla sözlü olarak bey'atlaştı. Sonra onlar teberrüken elini bir kabdaki suya sokmasını istediler. Resulullah da elini suya sokup kabı onlara verdi. Onlar da ellerini o suya soktular, böylece “musafaha ile bey'atlaşmış” gibi oldular.

Akabe gecesi Resulullah, 70 erkek ve iki kadınla bey'atlaşmıştı.

Bey'at, Resulullah cihetinden sevap va'di, diğer taraftan ise itaati iltizam etmektir. Cihad-ı ekberle cihad edip Gaffar kılıcıyla öldürülenlere cennetler içinde cennetler vardır. Nitekim kudsi hadiste ***من قتلته فأنا ديته*** “ ***Kimi bu mânada öldürürsem onun diyeti ben olurum***” buyurulmuştur.

Zikir telkini ikrah ve icbarla olmamalıdır.

Celveti mürid, ahid ve zikir telkini almak için gelip şeyhin önünde, teşehhüdeki gibi vekar ve sekinetle oturur.

İstiğfar lisanla af dilemektir; tevbe ise külliyyen kalben rucu etmektir.

Mürid, her gün 100 defa istiğfar eder; 100 defa selatü selam getirir. Selatü selam kabul edilmenin anahtarıdır.

Bunların yüz defa olmalarının sırrı 99 esmaya nazarandır.

لا اله الا الله zikrini günlük 700 defa yapar.

Esmâi Seb'a şunlardır : هو ، الحق ، الحي ، القيوم ، القهار ، لا اله الا الله ، الله ، هو ، الحق ، الحي ، القيوم ، القهار .

Diğer beşi de şunlardır : الوهاب ، الفتاح ، الواحد ، الأحد ، الصمد .

Evrad için en faziletli vakit günün evvelinden kaba kuşluğa kadar olan zamandır. Bu vakit tecelli ve inkişaf vaktidir.

Büyüklerden biri şöyle dedi : و صاحب الورد ملعون ، و تارك الورد ملعون

Yani “Vird sahibi de mel’undur, virdi terk eden de mel’undur”. Târik-i vird yani virdini terk eden terakki ehli derecesinden tard edildiği için lanete uğrar. Vird sahibi ise virdi esnasında kalben huzurdan hali ve uzak olduğu için lanete uğrar. Bu kimse Rabbi ile istihza eder gibi olduğundan kabul kapısından tard edilir.

لا اله الا الله zikrine devam ederken her 20 veya 30’da bir محمد رسول الله der.

Mürid, şeyhinin hal ve vaktine göre kendisine tayin ettiği evradla meşgul olur; yoksa kendi istediği gibi dilediği isimle iştiğal etmez.

Tevhid’in mertebeleri :

Tevhidin üç mertebesi vardır:

1. لا اله الا الله mübtedilerin mertebesidir.
2. لا اله الا انت mutavassıtların mertebesidir.
3. لا اله الا انت انا müntehilerin mertebesidir.

Bu, kulun Hak olmasını gerektirmez.

İşrak namazı:

Mürid, sabah namazından sonra güneş bir veya iki mızrak yükselinceye kadar zikir ve fikirle meşgul olur. Bu esnada “İşrak namazını” iki veya dört rekât olarak kılar. Birinci rekatta Şems suresini, ikinci rekatta Leyl suresini, üçüncü rekatta Duha suresini ve dördüncü rekatta İnşirah suresini okur.

“İşrak namazını kılanı tam bir hac ve Umre sevabı yazılır” hadisi verilir (s.510)

Evvabin namazı:

Mürid , evvabin namazını kılar ve her rekâtında “Kafirun suresini” ve üç defa da “İhlas” suresini okur.

Teheccüd namazı:

Münciyattan olan “teheccüd” namazını da kılar.

Oruç tutar:

Şeyhin tavsiyesini esas alarak Pazartesi, Perşembe, Zilhicce ve Muharrem aylarının on gününü, Şevval ayından altı gün ve Receb, Şaban'da da bildirildiği şekilde oruç tutar.

Mürîd ahdi ve bey'atı bozmaktan duyarlı bir şekilde uzak durur.

Mürîd, ahdi ve bey'atı bozmaktan duyarlı bir şekilde uzak durur.

Enbiya masum ve evliya ise mahfuzdur.

Şeyhin Alametleri:

1. Mürîdin dini ve dünyevi şüphelerini keşfetmeye kadir ve yeterince bilgili olmalıdır.
2. Dünya muhabbetinden munkatı olmalıdır.
3. Mürîdlerin ve diğer insanların mallarına ve varlıklarına tamah etmekle müthem olmamalıdır.
4. Bütün konuşmaları, işleri ve halleri şer'i hükümlerin muktezasına muvafık olmalıdır.

Nebi (a.s)'in "**Nübüvvet nuru**" ve "**Velâyet nuru**" diye iki nuru vardır.

"Celveti tacı" hakkında bilgi, (422-424)

Hüdâyî'nin Tarikat-ı Muhammediye'si:

Risalenin tam adı ***et-Tarikat'l-Muhammediyye Vesiletün ila's-Seadetil-Ebediyye***'dir.

Allah, halkı kendisine taat ve ibadet için yaratmıştır. (ez-Zâriyat,56)

İbadetlerin en faziletlisi Allah'a ulaştırandır. Bu da tevhid yolunda sülük etmekle olur. Bunun için kâmil mürşid ve faziletli ustad gereklidir. Nitekim kâmil eh-lullah "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır" demişlerdir.

Musa (a.s)'nın Hızır (a.s)'a müracaatı, hazık bir eğitimcinin varlığının kaçınılmaz olduğunu gösterir. Allah'a giden yol, en gizli ve en aziz yoldur. Çünkü bu yol, en aziz matluba ulaştırır yoldur. Her tarafı yol kesiciler ve helak edici şeylerle kuşatılmıştır. Dolayısıyla o yolda ancak, kâmil bir delilin ve hazık bir üstadın irşadıyla sadakatlı ve pek kararlı mürîd gidebilir. Mürîd, Allah'a teveccühünde sahih ve kasdında da sadık olursa Allah onu, kendisini vuslata erdirecek bir mürşide kavuşturur.

Mürîdin Dikkat Edeceği Hususlar:

1. Şeyhinin huzuruna, beden ve elbise temizliği gibi zahiren ve niyet ve kalb temizliği gibi batınen temiz olarak girmelidir.
2. Mürîd, şeyhinin alim billah, yaratıklara karşı son derece dürüst ve şer'i hükümlere bağlı olduğuna itikad etmelidir.
3. Gönlünde şeyhinin kadr u kıymeti bulunmalı, onunla niza ve mücadeleye girmemelidir.

4. Şeyhine karşı herhangi bir şart koşmamalıdır.
 5. Şeyhin şart koştuğu şeylere zor olsa da kolay olsa da vefa göstermelidir.
 6. Mürid yapabileceği hiçbir işi başkasına teklif etmemeli, yüklememelidir.
 7. Mürid, ilgisiz kaldığı hiç bilgi ile gecelememelidir. Şeyhine karşı, sahabenin Resulullah'a olan tavrı gibi itirazsız olmalıdır
 8. Doğru konuşmalıdır; çünkü doğru konuşmada çok dikkatli (vera sahibi) olması ona vaciptir.
 9. Şer'i adabı koruması şarttır.
 10. Mürid, ehdas arkadaşlığından uzak durmalıdır.
 11. Kendi kusurlarını görmeli, onlarla ilgilenmeli ve insanlar hakkında hep iyi düşünmelidir.
 12. Gereksiz bakışlardan kendini korumalıdır.
 13. Tevazu, huşu gibi güzel hasletler içinde olmalıdır.
 14. Şeyhinin emrine imtisal etmeli, te'vile gitmemeli ve gereğini yapmalıdır.
- Haririzade, bu tarikatın izin ve mutlak hilafetini Şeyh Ebu'l-feyz Hüseyin Feyzudin'den almış ve tacını giymiştir.. Bunun birkaç yolla olan senedini kaydeder.

Hüdâyî'nin Hizbi:

Hüdâyî'nin sabah namazının ardından okunan duası-hizbi.

İşte Celvetiyye tarikatı hakkında Tibyanu vesail'de verilen bilgiler özet olarak bunlardır.

Son olarak bu sempozyumu düzenleyen Üsküdar Belediyesi ve Azîz Mahmud Hüdâyî Vakfı'na en kalbi selam ve şükranlarımı sunuyor, ilim adına gerçekleştirdikleri bu mesailerinin meşkur olmasını Yüce Allah'dan niyaz ediyorum.

Selam ve hürmetlerimle...

DİPNOTLAR

¹ Ongansu A. H. Tanzimat ve Amillerine umumi Bir Bakış, Tanzimat, I., 4.

² Ali Reşat, Asr-ı Hazır Tarihi, 518.

³ Ahmed Cevdet Paşa, Tarih, I., 87-94.

⁴ Ceride-i Sûfiyye, sy. 82-358.

⁵ Tıbyân, III, vr. 304a; Kibâr-ı Meşâyih, 52; Vicdânî, tomar, 86; Sefîne, III, vr. 84a.

⁶ tıbyân, göst. yer.

⁷ Harîrîzâde, Şeyhu Virdî's-Settâr, Seyyid Muhammed Fevzî'nin kitabe yazdığı takrizde, müellifimiz takdir edilirken, Harîrî'lerden olduğu bilhassa belirtilmektedir:

"Husûsâ nev-nihâl-i bağ-ı ilm ü ma'rifet bir zât Harîrîzâdelerden olduğun bak eyledi isbât "Kemal"dir mahlası nâmı Muhammeddir o zâtın hem Ziyâd etsin anın feyz ü kemâlâtın Hüdâ her dem".

⁸ A.g.e., Seyyid İsmâil Sadık b. Vecîhî Paşa'nın takrizinden.

⁹ Tıbyân, I, 293a.

¹⁰ a.g.e., I, 289a.

¹¹ a.g.e., I, 290a.

¹² a.g.e., I, 290b.

¹³ a.g.e., I, 291a; Şerhu Virdî's-Settâr, Seyyid İsmâil Sâdık Kemâl b. Vecîhî Paşa'nın takrizinde son rivâyet tercih edilerek şöyle denmektedir: "Evliyâdandır anın nesli "Harîrî" meşhur İpek olmuştu saman eyliyecek Hakk'a duâ".

¹⁴ Tıbyân, I, 292b vd.

¹⁵ a.g.e., I, 292b.

¹⁶ a.g.e., I, 299b.

¹⁷ a.g.e., III, 304b.

¹⁸ a.g.e., III, vr. 304a; Kibâr-i Meşâyih, 52; Melâmîlik ve Melâmîler, 326; Tomarı Turuk, 86.

¹⁹ Tıbyân, III, vr. 304; Melâmîlik ve Melâmîler, 326.

²⁰ Tıbyân, III, vr. 304b; Kibâr-i Meşâyih, 52; Sefîne, III, vr. 84a; Osmanlı Müellifleri, I, 155.

²¹ Tıbyân, II, vr. 129a.

²² Tıbyân, III, vr. 304a; Melâmîlik ve Melâmîler, 326.

²³ Tıbyân, göst. yer.

²⁴ Müselsel Hadis, rivâyetinde râvilerden herbirince dinledim veya bize tahdis etti veya bize bildirdi vb. ifadeleri kullanılan hadislerdir. Veya râvilerinin, rivâyet ettikleri râvinin, rivâyet esnasındaki söz ve fiillerini aynen tekrar ettikleri hadislerdir. Müselsel hadislerin bazan evvelinde veya sonunda inkitâ olabilir.

Teselsül şeklindeki rivâyetin faydası, tedlis ve inkitâdan uzak olmasıdır. Bununla beraber, müselsel hadis tarîkıyla sahîh olan hadisler pek azdır. Bk. Ahmed Muhammed Şâkir, el-Baîsu'l-Hasîs Şerhu İhtisâri 'Ulûmi'l-Hadis, Mısır 1958, 168; Koçyiğit Talat, Hadis İstılahları, İ.F.Y., Ankara 1980, 310.

²⁵ Muallim Vahyi, Bursalı Tâhir Bey, 23; Tıbyân, III, vr. 304a; Kibâr-i Meşâyih, 52.

²⁶ Tıbyân, III, vr. 304a; Melâmîlik ve Melâmîler, 326; Tomarı Turuk, 86; Kibar-i Meşâyih, 52.

²⁷ Tıbyân, I, vr. 81 vd.

²⁸ a.g.e., I, 82 vd.

²⁹ a.g.e., I, 83b-86b.

- ³⁰ Bk. Haririzâde'nin aldığı ve rivâyet ettiği tarikatlar.
- ³¹ Tibyan, II, vr. 217a.
- ³² a.g.e., III, 304a.
- ³³ Şeyh Ebû Hafs Ömer b. Ali el-Farız el-Hamevî (v.576/1180), et-Tâiyye fi't-tasavvuf. İbn Fârız, eserini bitirince Resûlullah'ı rüyasında görmüş, ona Nazmu's-sülûk ismini vermesini emir buyurmuştur. Bk. K.Z., I, s. 365 vd. Bu eserin Davud b. Mahmud er-Rûmî el-Kayserî (v.751/1350) tarafından Şerhu'l-kasîdeti'l-tâiyye adında şerhi yapılmıştır. Bk. T.S.A.Y., III, . 133; Br. Supp., II, s. 323; K.Z., I, s. 266.
- ³⁴ Muhyiddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ali b. Muhammed b. el-'Arabî (v.638/1240), Risâletu'l-ehadiyye, Bk. Supp., 792.
- ³⁵ Şeyhu'l-Ekber, Fususu'l-hikem, Tasavvuf'ta meşhur olan bu eserin ön sözünde müellif, Muharrem ayı sonlarında Şam'da Resûlullah'ı rüyada gördüm. Elinde bir kitap vardı. Bana, "bu kitaba fususu'l-hikem ismini ver ve onu neşret, insanlar istifade etsin", buyurdu. Ben de, peki dedim, demektedir. Bk. br. Supp., I, 793; K.Z., I, 1263; O.M., II, 142; T.S.A.Y., III, s. 137.
- ³⁶ Tibyân, III, vr. 304a.
- ³⁷ a.g.e., III, vr. 304b; Melâmilik ve Melâmiler, 326; Tomar-ı Turuk, 87; Kibâr-i Meşâyih, 52.
- ³⁸ Tibyân, III, vr. 304a.
- ³⁹ a.g.e., I, Müellifin önsözü.
- ⁴⁰ Osmanlı Müellifleri, I, 156; Kibâr-i Meşâyih, 53.
- ⁴¹ Adı geçen bütün kaynaklar.
- ⁴² Melâmilik ve Melâmiler, 326; Sefîne, III, vr. 85a.
- ⁴³ Köprülü Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976, 409.
- ⁴⁴ Tahralı Dr. Mustafa, Ahmed al-Rifâ'i, savie, son quvre et sa Tariqa, (Doktora tezi), Paris 1973, 348 not. 1.
- ⁴⁵ Şapalyo Enver Behnam, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, 477.
- ⁴⁶ Gölpınarlı Abdülbâkî, Melâmilik ve Melâmiler, 28.